

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми

**«ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ З
БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала:

студентка KorOs1-M20z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Олігофренопедагогіка.

Марфієвич Марія Михайлівна

Керівник:

Дмітрієва О. І.

кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	7
1.1. Аналіз проблеми взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками в психолого-педагогічній літературі.....	7
1.2. Вивчення практики взаємодії корекційних педагогів з батьками дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивно- ресурсного центру.....	16
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНІВ ВЗАЄМОДІЇ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	31
2.1. Обґрунтування методики констатувального дослідження.....	31
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	45
2.3. Шляхи удосконалення процесу взаємодії між фахівцями інклюзивно-ресурсного центру та батьками дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.....	55
Висновки до другого розділу.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із пріоритетних напрямів роботи інклюзивно-ресурсного центру є організація взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з особливими освітніми потребами. Результатом цієї роботи повинно бути удосконалення шляхів взаємодії фахівців із батькам дітей з інтелектуальними порушеннями.

Робота фахівців інклюзивно-ресурсного центру спрямована на виявлення та поступову корекцію порушення психофізичного розвитку дитини. Першочергово визначається форма взаємодії з батьками, вона передбачає психолого-педагогічну просвіту щодо потреб та можливостей дітей з особливими освітніми потребами. Проводиться комплексне обстеження дитини, оформляється висновок про комплексну оцінку розвитку дитини, де зазначається певна кількість корекційних годин, визначають шляхи взаємодії.

Саме тому є важливою взаємодія фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями, від якої залежить результат корекційного процесу.

Аналіз останніх досліджень. Проблема взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями є дослідженою вітчизняними та зарубіжними науковцями в неповній мірі, тому останніми роками визначилася однією з найбільш актуальних. Це зумовлює потребу у виявленні, науковому розробленні та апробації ефективних способів організації взаємодії фахівців та батьків у корекційно-розвитковому процесі.

На необхідність вирішення різноманітних проблем, пов'язаних з розвитком ідеї взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру та батьків, вказують сучасні українські вчені – педагоги С. Шевченко, О. Калініченко, В. Швед, О. Вітюк, Н. Шматко. Серед наукових досліджень, в яких висвітлено концептуальні основи взаємодії учасників інклюзивної освіти в системі освіти України, особливий інтерес становлять праці І. Іванової,

Ю. Кавун, І. Калініченко, Я. Катюк, Л. Коваль, К. Кольченко, С. Литовченко, Ю. Найда, Г. Нікуліної, Г. Першко, Т. Сак, Л. Сердюк.

Дослідження сучасних українських вчених – педагогів О.В. Глузман, О.М. Друганова, С.Т. Золотухіна, О.М. Микитюк, В.К. Майбородова, Н.С. Побірченко, О.А. Рацул вказують на необхідність вивчення взаємодії всіх учасників корекційного процесу. Інші дослідники (Н.В. Єлізарова, М.І. Фрумін, Г.А. Цукерман, Е.В. Чудінова) звертаються до особливостей взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з особливими потребами.

А. Колупаєва зазначає, що взаємодія фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками в умовах інклюзивної освіти – процес двосторонній. Він повинен базуватися на розумінні необхідності взаємодії фахівців з родинами дітей з особливими освітніми потребами, особистої зацікавленості фахівців в співпраці і вмінні організувати взаємодію з родинами на високому професійному рівні. Народження дитини з інтелектуальними порушеннями, як правило, змінює увесь устрій життя батьків, змінює їхній психологічний клімат, батьки знаходяться в середовищі постійно зростаючого стресу, що провокує конфліктне ставлення.

Єфімова С. вважає, що ефективна співпраця корекційних педагогів і родин дітей з особливими освітніми потребами є дуже важливою для корекційного процесу.

Разом із тим, незважаючи на важливість і актуальність цієї взаємодії, науковці констатують серйозні проблеми в її науковому розробленні та практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження та необхідність пошуку нових механізмів впливу на активізацію взаємодії. Тому питання взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з особливими потребами потребує подальшого доопрацювання.

Мета дослідження полягає у визначенні шляхів удосконалення взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями.

Об'єктом дослідження є процес взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з особливими потребами.

Предметом дослідження є особливості взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з порушеннями інтелекту.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити **наступні завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми дослідження.

2. З'ясувати особливості взаємодії корекційних педагогів з батьками дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

3. Дослідити рівні взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями.

4. Визначити шляхи удосконалення процесу взаємодії між фахівцями інклюзивно-ресурсного центру та батьками дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження: теоретичні методи – аналіз психолого-педагогічної літератури, постановка конкретного завдання та вибір об'єкту дослідження, підготовка матеріальної бази для експерименту. Емпіричні методи дослідження є вирішальними в навчально-дослідній роботі, яка пов'язана з практикою та накопиченням, фіксацією та узагальненням отриманого дослідного матеріалу. Педагогічні методи: бесіда, опитування, спостереження, експеримент.

Елементами наукової новизни є розкриття рівнів та критеріїв взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення дослідження полягає в розробці шляхів удосконалення взаємодії з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями,

які можуть бути використані у роботі фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів.

База дослідження: Комунальна установа «Верховинський інклюзивно-ресурсний центр» Верховинської селищної ради, Івано-Франківської області.

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні теоретичних основ взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з порушеннями інтелекту.

Апробація дослідження відбулася на науковій конференції студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Публікації. Робота висвітлена у статті « Взаємодія фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з особливими освітніми потребами».

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 100 сторінок. Основний зміст роботи виконано на 77 сторінках.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі наведено теоретичне узагальнення й нове наукове розв'язання проблеми взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного корекційного простору центру, які відображено в обґрунтуванні теоретико-методичних засад взаємодії учасників корекційного процесу розробці та удосконаленні шляхів взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з порушеннями інтелекту.

Аналіз літератури, вивчення сучасного стану розробленості проблеми, аналітична робота щодо визначення сутності і змісту взаємодії фахівців та батьків дітей з особливими потребами дозволили зробити висновок, що взаємодія фахівців та батьків – це різновид соціально-педагогічної діяльності, який за допомогою відповідних технологій здійснюється та спрямовується на створення сприятливих умов корекційної роботи, сприяння соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями у певних соціальних середовищах та інститутах суспільства.

Визначено, що результатом взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями є формування певного рівня соціальних якостей, самосвідомості, соціального самовираження у компенсаційній гармонії її можливостей та умов оточуючого середовища, що є якісним ступенем прояву піклування суспільства про кожну людину як соціального індивідуума, здатного, творчо взаємодіяти з соціальним середовищем в інтересах суспільства і самої особистості.

Компонентами взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями виокремлено: психологічний супровід, інноваційні змістові технології соціальної адаптації, підготовку до самостійного життя дітей з інтелектуальними порушеннями; формування індивідуальності, сприяння соціалізації з урахуванням

можливостей та індивідуальних потреб молодшої людини з особливими освітніми потребами.

Аналіз нормативно-правової бази щодо взаємодії фахівців та батьків дітей з особливими освітніми потребами показав, що в Україні для координації дій, пов'язаних з виконанням міжнародних документів про освіту людей з особливими освітніми потребами, існує низка законодавчих актів, згідно з якими створено передумови для розвитку інтегрованого та інклюзивного навчання, з метою корекційного впливу.

Аналіз вітчизняного нормативно-правового забезпечення свідчить, що за процес взаємодії фахівців та батьків змістом нормативно-правових актів наша держава впевнено рухається до реального досягнення міжнародного рівня забезпечення освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Взаємодію батьків дітей з особливими освітніми потребами та фахівців інклюзивно-ресурсного центру визначено системою, що має свої специфічні ознаки та структуру, а її функціонування за умови відповідного технологічного забезпечення гарантує досягнення мети, що полягає у набутті батьками дітей з особливими освітніми потребами здатності до соціальної взаємодії через включення до корекційного освітнього простору шляхом розвитку можливостей вільно брати участь у соціальних зв'язках, обміні інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та через взаємовплив усіх суб'єктів корекційного процесу на якість здобуття учнем освіти і досягнення оптимального рівня соціалізації.

У результаті дослідження ми також вивчили ставлення батьків дітей з інтелектуальними порушеннями до інклюзивної освіти. Нами узагальнено основні наявні проблеми: психологічне консультування батьків, патронажний супровід сімей в період навчання; допомога батькам у формуванні розкладу дня дітей, що забезпечує реалізацію індивідуальної програми навчання; розробка шляхів взаємодії для батьків; пояснення перспектив навчання дітей.

Така взаємодія проявляється у визначенні системою структурних компонентів (середовищ), де у доступному форматі для дітей з інтелектуальними порушеннями реалізуються освітні та міжособистісні стосунки, забезпечуються можливості особистісного і соціального розвитку, соціалізації, професіоналізації, саморозвитку і самозміни кожного члена суспільства.

Інклюзивна компетентність батьків визначена як інтегративне особистісне утворення, що зумовлює здатність здійснювати освітні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи освітні потреби дітей з обмеженими можливостями, забезпечувати їхню соціально-педагогічну адаптацію у навчально-виховному середовищі, створювати всі умови для їхнього повноцінного розвитку та саморозвитку.

У процесі реалізації педагогічних технологій психолого-педагогічної роботи із батьками дітей з інтелектуальними порушеннями є вирішення проблеми передбачає соціальне партнерство державних і муніципальних органів влади, освітніх установ, громадських організацій, родин дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз результатів проведеного дослідження, здійснений за розробленими критеріями, показав достатню ефективність взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного освітнього простору на основі реалізації шляхів удосконалення взаємодії, що є переконливою підставою вважати виконаними завдання дослідження, а мету досягнутою.

За результатами експериментального дослідження підтверджено ефективність змістовно розроблених шляхів, відзначено якісні та кількісні зміни показників взаємодії в умовах інклюзивного освітнього простору в експериментальній групі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми взаємодії в умовах інклюзивної освіти.

Безперечно, є необхідність її подальшої розробки за такими перспективними напрямками: аналіз, узагальнення й адаптація до сучасних умов інклюзивної освіти зарубіжного та вітчизняного досвіду навчання; розширення нормативно-правової бази інклюзивного навчання; виховання й розвиток дітей з особливими освітніми потребами; узагальнення, удосконалення та деталізація діагностичного інструментарію, програмно-методичного й ресурсного забезпечення корекційного процесу.

Практика роботи інклюзивно-ресурсного центру продемонструвала, що для ефективної взаємодії батьків дітей з особливими освітніми потребами та фахівців інклюзивно-ресурсного центру потрібна скоординованість та різнопрофільність процесу взаємодії.

Склад команди психолого-педагогічного супроводу залежить від особистості дитини та її психолого-педагогічних особливостей. Члени команди спільно оцінюють стан розвитку кожної дитини, розробляють перспективні та короткочасні індивідуальні плани роботи з дитиною, реалізують їх разом із дитиною, вирішують питання залучення команди фахівців, планують додаткові послуги, аналізують результати спільної діяльності, оцінюють її, а також різнобічно підвищують свою кваліфікацію.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми.

Перспективним напрямком дослідження є удосконалення шляхів взаємодії фахівців інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з порушенням інтелекту за допомогою урізноманітненості форм взаємодії, використання інформаційних технологій, активної позиції усіх учасників цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амірбеков Г. Д. Через інклюзивну освіту до толерантного суспільства: освітньо-комунікаційний аспект. Харків, 2013. № 1074, Вип. 5. С. 47-51. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhISK_2013_1074_5_14.pdf. (дата звернення 30.01.2021).
2. Боднар В.І., Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки. Київ: Знання, 2007. 376 с.
3. Гаяш О. В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням: Методичні рекомендації. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2014. 108с.
4. Гладких Н. В. Актуальні проблеми навчання та виховання дітей з комплексними порушеннями розвитку в Україні. Науковий часопис імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праці. Київ НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 52-55.
5. Гладченко І.В. Комплекс програмно-методичного забезпечення «Зміст корекційно-спрямованого навчання і виховання дітей з інтелектуальними порушеннями у спеціальних дошкільних закладах» (Програми з ігрової діяльності, методичні рекомендації, дидактичні матеріали). Київ: 2012. 110 с.
6. Глущенко К. О. Особливості психолого-педагогічної діагностики дітей з комплексними порушеннями. Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць: Матеріали першого Всеукраїнського з'їзду тифлопедагогів. Харків, 2006. Випуск 6. С. 122-130.
7. Граб С. О. Інклюзивна освіта у міжнародному праві. Альманах міжнародного права . Київ: МАУП, 2014. Вип. 5. С. 11-17. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/amp_2014_5_4.pdf. (дата звернення 25.11.2020).
8. Григор'єв А. Й., Завіна В. І. Психолого-педагогічна діагностика. Київ: Преса України, 2005. 448 с.

9. Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку. Н.О.Макарчук та ін. Київ, 2014. 337 с.
10. Дворук О. І. Процес виховання очима дитини. Педагогіка та конкретні методики. Черкаси: Родзинка, 2006. 109 с.
11. Дегтяренко Т.М., Л.С. Вавіна. Корекційно-реабілітаційна робота з дітьми з особливими потребами. Київ: Либідь, 2008. 304 с.
12. Дивнич Л. В. Соціалізація дитини з особливими потребами : соціально-педагогічна діяльність як спосіб супроводження процесу соціалізації. 2018. Вип. 2. С. 7-10.
13. Єжова Т. Є. Організаційно-педагогічні умови створення толерантного освітнього середовища інклюзивної школи. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Київ: Ін-юре, 2012. С. 66-75. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apnvlop_2012_9_9.pdf (дата звернення 17.11.2020)
14. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
15. Інвалідність та суспільство / за ред. Л. Ю. Байди. Київ: УкрІНТЕІ, 2012. 216 с.
16. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності / пер. з англ. Г. Є. Краснокутського. Київ: Плеяда, 2015. 190 с.
17. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
18. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012р.№1/9-384 «Організація інклюзивного навчання в у загальноосвітніх навчальних закладах».
19. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України: «Про організацію навчально-виховного процесу учнів з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку» № 1/9-413 від 13.8.2014 р.

20. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі. [Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві]; пер. з англ. – Київ: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
21. Калошин В.Ф. Інклюзія в новій українській школі. Педагогічна газета. 2017. 12-18 червня. С. 12.
22. Кисла О.Ф. Корекційна педагогіка. Київ: Кондор, 2015. 320 с.
23. Коломоєць Т.Г. Взаємодія фахівців з батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. 2019. Вип. 14. С. 44-47.
24. Колупаєва А.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 192 с.
25. Конвенція ООН про права дитини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 05.02.2021).
26. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. За ред. Л. І. Єрмакова. Київ: Контекст, 2000. 336 с.
27. Маїк В. З. Аналіз навчально-методичних технологій, засобів та пристроїв для інклюзивної освіти. Київ: Квалілогія книги, 2011. С. 118-147. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Kk_2011_1_21.pdf (дата звернення 09.02.2021).
28. Максименко С.Д. Загальна психологія. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
29. Маланчій В. Організація роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Початкова школа. 2014. Вип. 4. С. 62-63.
30. Мастроп'єрі Дж. Побудова взаємин співробітництва заради виконання потреб інклюзії. Карра Delta Pi Res, 2008. 122 с.
31. Миронова С.П. Розвиток свідомого ставлення до навчання у дітей із інтелектуальними порушеннями. Актуальні питання корекційної освіти. Кам'янець-подільський. 2019. Вип. 5. 214 с.
32. Навчаємося з радістю: компенсаторне навчання дітей з порушеннями розумового розвитку/ за ред. Н.І. Ліщук. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2015. 100 с.

33. Налагодження партнерських стосунків з родинами / Інклюзивна школа: особливості організації та управління. Єфімова С.М. та ін. Київ, 2007. 128 с.
34. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Рівне, 2016. 141 с.
35. Обухівська А. Г., Ілляшенко Т. Д. Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 228 с.
36. Освіта України: зупинитися і оглянутися. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти / За ред. В. М. Бебика. Київ: МАУП, 2004. 234 с.
37. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови / за ред. В. В. Засенка. Київ: НАПН України, Ін-т спец. педагогіки, 2017. 184 с.
38. Основи інклюзивної освіти / за заг. ред.. Колупаєвої А. А. Київ: «А. С. К.», 2012. 308 с.
39. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / За заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ: 2018. 252 с.
40. Підтримай себе-підтримай дитину: путівник для батьків дітей з особливими потребами /Авторський колектив проекту «Інклюзивна освіта: крок за кроком». Київ: ТОВ «Видавничий дім Пляєда», 2015. 34 с.
41. Пісоцька М. Е. Теоретичні питання інклюзивної освіти. Педагогіка та психологія. Київ, 2014. Вип. 45. С.153-159. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpkhnpu_ped_2014_45_18.pdf (дата звернення 17.02.2021).
42. Психологічний супровід інклюзивної освіти / за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
43. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А.

Київ, 2010. 363 с.

44. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник: у 9 кн. Кн. 5: Дитина із порушенням розумового розвитку / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ: Літопис-XX, 2010. 38 с.

45. Пометун О. І. Як залучити додаткові ресурси для розвитку навчального закладу? Порадник директора. Тернопіль, 2006. 134 с.

46. Права людини: знати, щоб захищати. Що треба знати про захист прав дітей з інвалідністю / заг. ред. Софій Н. З. Київ: ТОВ «Видавничий дім Плеяди», 2015. 52 с.

47. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади. Паливода А.В. Київ, 2012. 50 с.

48. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до 3-х років «Оберіг». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 160 с.

49. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Каравела, 2007. 400 с.

50. Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. 156 с.

51. Стадненко Н.М. Методика діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів. Кам'янець-Подільський: ПП. Зволейко Д.Г. 2006. 36 с.

52. Стандартизація навчання школярів з порушеннями когнітивного розвитку / за ред. О.О. Бабяк та ін. Київ: Наша друкарня, 2019. 332 с.

53. Теорія і практика інклюзивної освіти /Упорядник Боднар К.М. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у місті Кривий Ріг», 2019. 170 с.

54. Трикоз С.В. Ми поруч. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків: Видавництво «Ранок». 2019. 32 с.

55. Т.Лорман. Сім стовпів підтримки інклюзивної освіти . Як перейти від запитання «Чому?» до запитання «Як?». Том 3. Вип. 2. 2007. 214 с.

56. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки. Київ: ЦУЛ, 2017. 248 с.
57. Школа для кожного: посібник / Упорядник: Байда Л. Ю. Київ. 2015. 60 с.
58. <http://www.krok.org.ua/?lang=ukr>
59. <http://poroshenko.com/data/group/21/site2-bff4eba3e5.pdf>